

**Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-11-28, iš
Štuthofo - į Vilnių**

Stutthof, d. 28 November, 1943

Adr.:

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Stutthof, d. 28 November, 1943

Vanduk, mylima! Heute bin ich glücklich: habe 2 Deine Briefe (a. 12-XI u. 17-XI) bekommen. Danke, danke! In vergangene Woche kamen Paketten: 2 von Dir, 2 von Vater (trotz schlechter Verpackung - in Ordnung - der Tabak ist sehr gut), 1 - von Dalia (mit Honig) u. 1 von prof. Tulaba (die Äpfel). (Den blauen Pullover habe ich schon längst). Mit solcher Verstärkung meine Gesundheit in der letzter Zeit ist bemerklich verbessert. Schade, dass der Tabaks Vorrat zu Hause ist schon erschöpft. Vielleicht kann man etwas vom Jonas Vater bekommen (alte Sorte)? Am schlimmsten, dass meine Kollegen bekommen sehr wenig Tabak vom zu Hause. Ich habe noch etwas, aber fürchte ohne Rauchmitteln zu bleiben. Auch Deine Kaffeemischung ist mir sehr nützlich, - verstärkt den Herz. Es gibt einige Merkmale, dass mein Schicksal verändern kann, sogar vor den Weihnachten, sogar dass wir uns wieders[ehen] [...] Mein armes Kind! Jetzt, in diesem Zeit es ist alles auf Deinen Schultern gefallen! Sowieso, Vanduk, unsere Biografien werden reicher: die künftigen Generationen werden unsere Bücher, unsere Werken lesen, - Sie werden uns nicht mit bösen Gedanken erinnern. Verbrecher sind wir nie gewesen, unseres Gewissen ist Kristallrein, - u. das ist die Hauptsache. Alles anderes - nur vanitas vanitatum. Grüsse u. bedanke den Vater, prof. Tulaba, - u. Bekannten u. Schülern, - u. besonders vierzigjährigen Jüngling Kazys. Er, ausser Dich mit Dalia, versteht mich am besten. Küsse Dalia, drücke ihr junges Köpfchen zart an die Brust, - in so schönen Traäumen habe ich sie gesehen. Die Träumen erfrischen meine Seele. Ich weiss nicht, wo ist mehr der Wirklichkeit: in sinnvollen Träumen oder in sinnlosem [1r] // Dasein des Tages. Ich bin glücklich von deinen Briefen, Vanduk. Ich bin wieder, trotz allen Winden, ich bin wieder Glaubens voll.

Danke ich Dir Vanduk und küsse. Sei gesegnet, Vanduk!

Dein Bal [1v] //

Adr.:

Prof. dr. Balys Sruoga
Stovykla Stutthof prie Danzigo
Blokas XI

Stutthof, 1943 [m.] lapkričio 28 d.

Vanduk, mylima! Šiandien aš laimingas: gavau 2 Tavo laiškus (XI-12 ir XI-17). Ačiū, ačiū! Praeitą savaitę atėjo siuntiniai: 2 nuo Tavęs, 2 nuo tėvo (nepaisant prastos pakuotės - tvarkingai - tabakas

labai geras), 1 - nuo Dalios (su medum) ir 1 nuo prof. Tulabos (obuoliai) [1]. (Mėlyną megztinį aš jau seniai turiu). Dėl tokios paspirties mano sveikata paskutiniu laiku pastebimai pagerėjo. Gaila, kad tabako atsargos namuose jau išseko. Gal būtų galima šiek tiek (senos rūšies) gauti iš Jono tėvo [2]? Blogiausia, kad mano kolegos iš namų gauna labai mažai tabako. Aš dar truputį turiu, bet bijau likti be rūkalų. Tavo kavos mišinys man irgi labai naudingas - stiprina širdį. Yra keletas požymių, kad mano likimas netgi prieš Kalėdas gali pasikeisti [3], net kad vėl pasimatysim [4]. Mano vargšas vaikelis! Dabar, šiuo metu viskas sugriuvo ant Tavo pečių! Šiaip ar taip, Vanduk, mūsų biografijos praturtės: ateinančios kartos skaitys mūsų knygas, mūsų kūriniai, - jie neminės mūsų piktuojų. Mes niekada nebuvom nusikaltėliai, mūsų sąžinė švari, - ir tai svarbiausias dalykas. Visa kita - tik vanitas vanitatum [5]. Perduok sveikinimus ir padėkok tėvui, prof. Tulabai [6], - ir pažįstamiems, ir mokiniam, - ir ypač keturiasdešimtmečiui jaunuoliui Kaziui [7]. Jis, išskyrus Tave ir Dalią, supranta mane geriausiai. Pabučiuok Dalią, švelniai priglask jos jauną galvelę prie krūtinės, - aš regėjau ją tokiuose gražuose sapnuose. Sapnai atgaivina mano sielą. Nebežinau, kur daugiau tikrovės: prasminguose sapnuose ar beprasmiškame [1r] // kasdieniniame gyvenime. Aš laimingas gaudamas Tavo laiškus, Vanduk. Aš vėl, nepaisant visų vėjų, aš vėl pilnas tikėjimo.

Dėkoju Tau, Vanduk, ir bučiuoju. Būk palaiminta, Vanduk!

Tavo Bal [1v] //

KOMENTARAI

- [1] Baliui Sruogai lapkričio mėn. išsiųsti šie siuntiniai: 3 d. Dalia Sruogaitė ir Marija Nemeikšaitė išsiuntė 1 k[1]g. siuntinį, kuris, neaišku, ar buvo gautas („45. Lašinių 1/4, cukraus gabaliukais, popirosų „Vikt.“ 3 dėž., sausainukų“), ir laišką („Laiško nebuvo“); 3 d. Dalia Sruogaitė išsiuntė dar vieną 1 klg. siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („46. 1/2 klg. skilandžio, 4 pak. popirosų „Victoria“, 6 pak. „Kira“, kava, truputis medaus“); 5 d. Kazimieras Daugirdas iš Būgių išsiuntė 1/2 klg. siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („47. Sviesto 1/4, 2 obuoliukai, taboka“); 5 d. Kazimieras Daugirdas iš Būgių išsiuntė dar vieną 1/2 klg. siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („48. 1/2 klg. anties skvarkų“); [5 d.] kun. Tulaba išsiuntė 1/2 klg. siuntinį, kuris buvo „gautas!“; 6 d. Dalia Sruogaitė išsiuntė 1 kl[g]. siuntinį, kuris buvo „gautas!“ („49. 1/2 klg. lašinių, 7 svogūnai, maišiukas tabokos, 3 pakeliai popieriaus popirosams, gabaliukas dešros“) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943-1945, Stutthof“, in: *BLKMČ BS*). Ne visi apdrausti siuntiniai, o ypač laiškai su dokumentais, pasiekdavo Balį Sruogą.
- [2] Laiškuose taip įvardijamas pedagogas Antanas Krutulys (1887-1979), kuris prie Vilniaus turėjo sodybą ir miesto gyventojams pagelbėjo maistu. Dar 1942 m. „Balys pėsčiom keliaudavo į Jeruzalę su kuprine ant pečių - pas nuoširdžius mūsų globėjus Krutulius - aprūpinti šeimos maistu...“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 288).

[3] Viltys išsilaisvinti prieš Kalėdas neišsipildė: „Ženkla, iš kurių buvo galima tikėtis išmintingesnio mano likimo posūkio, pasirodė klaidingi: aš nežinau, kas ir kodėl išlaužė juos iš piršto. Aš daugiau nebetikiu protu ir teisingumu“ [„Die Merkmale über vernünftiger Wendung meines Schicksals erwiesen sich als falsch: ich weiss nicht wer u. warum hat sie aus dem Finger ausgesaugt. Ich glaube nicht mehr an die Vernunft u. Gerechtigkeit“] (Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, iš Štuthofa – į Vilnių, 1944-01-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1303, nr. 27, l. 1r).

Vanda Sruogienė paaiškino, kokie konkretūs ženklai galėjo būti palaikyti artėjančio išsilaisvinimo galimybe: „Buvau gavusi iš vyro laišką, kuriame jis rašo, kad jam lagery patarta kreiptis į Hingstą, kad išduotų pažymėjimą, jog jis nieko prieš jo gražinimą į Lietuvą neturi.

Pati netikėdama į šio prašymo teigiamus rezultatus, vis dėlto jį įteikiau.

Čia pat gavau teigiamą atsakymą. Man buvo kažkieno paaiškinta, kad tuo laiku gebietkomisaras buvo susikirtęs su gestapo viršininku, todėl man tokį pažymėjimą išdavė. Originalą nusiunčiau į Stutthofą, bet B. S. jo negavo.

Balys dėjo daug vilčių į šitą Hingsto pažymėjimą, bet, kaip visada, visi vokiečių pažadai nebuvo pildomi“ (Vandos Sruogienės paaiškinimas prie rašto Vilniaus srities komisarui Hingstui, 1943-10-19, [pasirašytas mašinraštis], in: *BLKMČ BS*, l. 1r).

Vanda Sruogienė plačiau pasakojo, kaip rūpinosi šiuo reikalu:

„1943 m. rudenį Balys man iš Stutthofa parašė, kad jam lagerio administracija pareiškė, jog jeigu jis gautų iš Vilniaus gebietkomisaro Hingsto raštą, pažymintį, kad jis neturi nieko prieš, jei Balys grįžtų į Lietuvą ir gyventų Vilniuje – jis būtų išleistas.

Bet kaip tokį raštą gauti? Kas tuo reikalu galėtų pakalbėti su baisiuoju Hingstu? Tariausi su bičiuliais, bet visi abejojo, kad tai būtų įvykdoma. Tiesa, buvo nuomonių, kad bandyti reikėtų, nes Hingstas esąs bloguose santykiuose su gestapu, kurio žinioje buvo Balys. Bet kaip prie Hingsto priėti – niekas negalėjo patarti.

Buvau visiškoje desperacijoje. Balys prašė – aš turiu jam tai padaryti! Tik kaip, kaip?

Vieną pilką lytingą pavakarį ėjau į gimnaziją, kuri tuo laiku buvo šv. Ignoto skersgatvėje ir verkiau visiškoje neviltyje... Staiga sustabdo mane gimnazijos kapelionas, jaunas, naivus, bet geraširdis kunigėlis Juozas Tadarauškas. Lyg žinodamas mano mintis sušuko:

– Turiu jums gerų žinių. Yra žmogus, kuris gali padėti išgelbėti jūsų vyrą...

Ir prasidėjo fantastiški vaikščiojimai naktimis po senąjį Vilnių. Slapti susitikimai su man nepažįstamais žmonėmis, su kuriais kunigėlis turėjo ryšių. Pasirodo, kun. A. Lipniūno gerbėjai pogrindy susekė, kad Hingstas turi šeiminkę lietuvę, kažkokią Urbonienę, kuri turi jam didelės įtakos. Hingstas buvo, berods, mėsininkas, neišsilavinęs žmogus, tik per nacių veiklą labai iškilęs. Jo aplinkoje buvo irgi žmonės be aukštojo mokslo. Urbonienė – uoli katalikė, davatka, dora moteris, kuria Hingstas pasitikėjo. Ji prižiūrinti, kad Hingstas per daug negertų, neleistų pinigų reprezentacijai ir nesikompromituotų. Jos žodis Hingstui daug reiškias. Tadarauškas pasakojo, kad ruošiamasi siųsti į Stutthofą specialų lėktuvą Lipniūnui, manė, kad ir aš galėsiu skristi parsivežti Balį... Viskas atrodė kaip pasakoje, mažai tikėjau, kad planas pasisektų. Bet vieną vakarą, jau beveik visai sutemus, susitikau su Tadaraušku sutartoje vietoje Vilniaus senamiesty ir patyliukais suktais laiptais iš kiemo pusės kažkokiame ghetto namų balkone pasibeldėm į Urbonienės buto duris. Kiek iš lauko namai atrodė seni, apleisti, tiek viduje buvo švaru, viskas blizgėjo; nedidelis 2–3 kambarių butelis, kukliai apstatytas. Pasirodė šeiminkė – moteris apie 50 metų amžiaus, apkūni, tikra kunigo gospadinė. Tadarauškas ją, matyt, gerai pažinojo, pradėjom kartu dėstyti reikalą, aš prašiau, kad ji užtartų pas Hingstą, kad jis man duotų reikalingą dokumentą... Urbonienė kalbėjo santūriai, nedaug, bet papasakojo, kad tikrai yra daromi žygiai dėl kunigo A. Lipniūno išleidimo iš kacetų. Žadėjo ir man padėti. Kiek patylėjęs nusišypsojo ir parodė vieną kėdę valgomajame, kur kaip tik sėdėjome.

– Prieš keletą dienų čia sėdėjo Hitleris. O, kad kas būtų matęs kiek čia buvo aukštų vokiečių karininkų! Koks šaunus susirinkimas! Kadangi šis namas toks laužas – niekas neįtarė, kad čia galėjo vykti koks svarbus pasitarimas. Buvo čia kalbėta su Hitleriu apie stutthofiečius. Hitleris žadėjęs juos paleisti... Po kelių dienų gavau audienciją pas Hingstą. Be ilgų kalbų mano didžiajam nusistebėjimui, gavau parašytą raštą su rezoliucija mano prašyme.

Ar tai buvo Urbonienės protekcijos vaisius, ar tas faktas, kad tuo laiku Hingstas buvęs, kaip sakė, „ant peilių“ su Vilniaus gestapo viršininku – niekad nesužinojau.

Skubiai nuėjau pas notarą [Vincą Iešmantą], gavau patvirtintą nuorašą (jį tebesaugau) ir originalą apdraustu laišku nusiunčiau Baliui. Deja, jis to laiško negavo, ir visos pastangos nuėjo niekais...“ (Vanda Sruogienė, „Beveik pasiekiu Hitlerį“, [Vilnius], 1943-10-19, [pasirašytas mašinraštis], in: *BLKMČ BS*, l. 1-2r).

„Labai skaudžiai B. Sruogą žeidė nuolatiniai gandai apie jų grupės paleidimą. Protu jis, kaip ir kiti grupės draugai, suvokė, kad šios dažniausiai pačių esesininkų skleidžiamos ir vis neišsipildančios viltys – dar viena, psichologinė kankinimo priemonė, tačiau kiekvieną sykį vis iš naujo išgyvendavo laukimą, o iliuzijoms žlugus, likdavo sukrėstas ir nelaimingas“ (Algis Samulionis, Balys Sruoga, Vilnius: Vaga, 1986, p. 335).

- [4] Vanda Sruogienė buvo sumanusi aplankyti Balį Sruogą lageryje. Tačiau jis skatino apie tai negalvoti: nežinojo, ar lagerio vadovybė jiems leis susitikti. O jei leistų, tai jų susitikimas būtų labai trumpas, jį stebėtų esesininkai, todėl tik pakenktų nervams ir širdžiai: „Geriau nevažiuok, – neverta liesti žaizdų“ [„Komme lieber nicht, – es lohnt nicht die Wunden zu berühren“] (Idem, in: *Ibid.*). Vanda Sruogienė 1943-11-29 parašė prašymą Petruui Kubiliūnui: „Prašau Tamstos, pone generalini[s] tarėjau, padaryti žygių, kad mano vyras, prof. dr. Balys Sruoga, būtų išleistas iš koncentracijos stovyklos ir grąžintas į Lietuvą. Birželio mėn. 23 d. proga jis buvo amnestuotas. Apie tai man pakartotinai pranešė žodžiu ponas Vilniaus miesto gebietskomisaras Hingst, Lietuvos generalinio komisariato Politinio skyriaus viršininkas, p. von Staden, taip pat ir p. Fritsch. Tą patį patvirtino p. generalinio komisaro raštas Nr. 2 V 116 Fz/Z 19. 8. 1943. Be to, prof. Stegmann, Reicho komisaro įgaliotinis Rytų krašto aukštesnioms mokykloms yra pavedęs mano vyrui Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto temą, kuriai rašyti jam reikalinga jo mokslo užrašai ir per dvidešimtį metų rinkta jo biblioteka. Š. m. spalio mėnesį Vilniaus miesto gebietskomisaras ponas Hingst man yra davęs raštu pareiškimą, kad jis neturįs nei politinių, nei kitokių kliūčių, kurios galėtų trukdyti mano vyrui sugrįžti į Vilnių. Š. m. rugsėjo mėn. 8 d. ponas generalkomisar[as] von Renteln yra viešai Tarybos posėdy pareiškęs, kad mano vyras galės grįžti į Lietuvą po š. m. lapkričio mėn. 7 d. Apie tai man yra pranešęs ponas Vilniaus un-to rektorius M. Biržiška. Lapkričio mėn. pradžioje teiravausi p. Kommandeur [vado] der Sicherheitspolizei und des SD [Saugumo policijos ir SD] įstaigoje Kaune apie mano vyro likimą. Buvo atsakyta, kad mano vyro išleidimas esąs dienų klausimas. Jau baigiasi lapkričio mėnuo, o nežiūrint visų tų oficialių pažadų mano vyras tebėra Stutthofo koncentracijos lageryje. Dar prieš suėmimą mano vyro sveikata buvo labai pašlijusi. Jau kuris laikas kaip jis turi nesveiką širdį ir smarkiai pairusius nervus. Esu labai susirūpinusi, kad lagerio sąlygos galutinai nesuardytų jo sveikatos. Iki šiol nesu niekur girdėjusi, kad mano vyras būtų kuo nors konkrečiai kaltinamas. Ponas Vilniaus gebietskomisaras [srities komisaras] man yra sakęs, kad mano vyras esąs suimtas per klaidą, kad Vokietijai tai ne Kazachstanas ir klaida būsianti atitaisyta. Nežinau, už ką taip turi kentėti mano vyras, politikoje nedalyvavęs, o taip pat ir jo šeima, kuriai karo meto sunkiomis sąlygomis yra ypatingai sunku pakelti tokią skriaudą. Priedas: prašymas ponui generaliniam komisarui von Renteln“ (Vandos Daugirdaitės-Sruogienės laiškas- prašymas Petruui Kubiliūnui, Vilnius, 1943-11-29, [pasirašytas mašinraštis], in: BLKMC BS, l. 1r, 2r).
- [5] Vanitas vanitatum *lot* =tuštybių tuštybė.
- [6] Ladas Tulaba (1912–2002) – kunigas, Šv. Jonų bažnyčios rektorius lietuvių reikalams.
- [7] Balys Sruoga prašė padėkoti Kaziui Borutai.